

Unohdetun maakysymyksen paluu

Jani Vuolteenaho

Ihmismaantieteen opintojeni aikaan 1990-luvulla maa-käsite ei ollut kovassa huudossa. Käsitteen eri merkityksiä sivuttiin ohuelti peruskursseilla, tyypillisesti tieteenalan planetaarisesta näkökulmasta yleisluonteisesti puhuttaessa tai tutkimustradition menneen vaiheen abstrakteihin maankäyttömalleihin etäisyyttä ottaen. Jäin käsitykseen, että maa-etuliite opiskelualani nimessä oli laitosesittelyissä viljeltyä fraseologiaa ilman varsinaista kytköstä alalla tehtyyn tutkimukseen. Uuden ihmismaantieteen ydinkäsitteitä olivat paikka, tila, maisema ja symboliset rajat. Urbanismin kytkökset maa-käsitteeseen ja -kysymyksiin ohitin myös arkista huono-osaisuutta uusien kaupunkikulttuuristen ilmiöiden valossa tarkastelleessa väitöskirjassani (Vuolteenaho 2001).

Oulun yliopistosta Helsingin yliopistoon vaihdettuani liityin mukaan Anne Hailan vetämiin kaupunkitutkimusseminaareihin. Seminaarien myötä maa-käsite ja maankorkoteoria alkoivat avautua minulle pitkän linjan tutkimustraditioina, jonka piirissä yhä tuotettiin terävän analyttisiä näkökulmia nyky maailman muutosprosesseihin. Tulin temmatuksi aitiopaikalle keskusteluihin, joiden ytimessä oli maan arvon eriytyminen (*land rent* -käsite laajemmassa teoreettisessa merkityksessään) sosiaalisina suhteina. Oivalsin, että ”maalla” on talouden, instituutioiden ja politiikkakäytäntöjen kautta syvällekyäviä vaikutuksia kaupunkikehitykseen ja todellista merkitystä myös arkisten kamppailujen ja oikeuksien kentällä.

Listattakoon tässä muutamia itselleni avautuneita teorianhorisontteja: maan omistus-, hallinta- ja käyttöoikeudet (mukaan lukien informaalisti perityt tai otetut oikeudet) ylläpitävät valtasuhteita ja luovat kaupunkitilaan osittaista rakenteellista pysyvyyttä; samanaikaisesti maan käyttöoikeuksia määritellään alati uudelleen lainsäädäntö-, sopimus- ja neuvotteluteitse; maa on uusliberalisoituneen kaupunkipolitiikan keskeinen instrumentti investointien houkut-

timena ja paikallishallintojen tulonlähteenä; maa- ja kiinteistöomistusten ja -velkojen finansialisaatio osaksi rahoitusmarkkinoita synnyttää spekulatiivista kaupunkikehitystä; sosiaalisesti avoin julkinen kaupunkitila voidaan ymmärtää ”yhteismaaksi” (*commons*) jonka sulkeumia (*enclosures*) vastaan aktivistiryhmittymät ja demokraattinen kaupunkisuunnittelu eri keinoin kamppailevat. Näillä näkökulmilla on selitysarvoa kaupunkiprosessien ymmärtämisessä, oli puhe sitten nopeasti kasvavista aasialaiskaupungeista tai motiiveista, joilla eurooppalaisten kaupunkien rantavyöhykkeitä uudistetaan. Kuten Haila (1988) jo tutkijauransa alkuvaiheessa huomioi, maanarvon eriytyemisellä on tärkeä koordinoiva asema kapitalistisessa kaupunkidynamiikassa sekä rakenteellisten prosessien ja toiminnan välittäjänä että sisään- ja ulossulkemisten pelikenttänä.

Aivan viime vuosina – erittäin ajankohtaisista kaupunkien ja alueiden muutoksiin liittyvistä syistä – maakysymystä koskevat tutkimusavaukset ja teoretisoinnit ovat lisääntyneet eri tieteenaloilla. Tutkimuskentän arvostus näyttää olevan nosteessa: maakysymyksiä eivät enää pohdi ainoastaan talous- ja insinööritieteilijät sekä suhteellisen harvalukuinen kriittisten maankorko- ja kehitysteoreetikkojen joukko. Onko maakysymys nousemassa (muutaman vuosikymmenen tauon jälkeen) takaisin kaupunki- ja aluetutkimuksen valtavirtaan ja parrasvaloihin? Ainakaan en ole ainoa, joka on havahtunut ”uusvanhan” maa-käsitteen empiiriseen ja teoreettiseen relevanssiin.

Yhtenä valaisevana tutkimusavauksena voi esille nostaa Saskia Sassenin (2018) vastikään suomennetun teoksen *Karkottamisen logiikka: Brutaali ja monimutkainen maailmantalous*. Teoksessa tunnettu kaupunkisosiologi arvioi uusille monimutkaisille rahoitusinstrumenteille ja spekulatiivisille tuotto-odotuksille rakentuvan globaalin finanssitalouden, maanomistussuhteiden uudelleenjaon (jossa muutoksen motiivina toimii etenkin maan materiaalisuus arvon säilyttämisen takeena), vaurauden keskittymisen ja köyhiä väestönosia koskevien karkotusten yhteyksiä eri puolilla maapalloa.

Syyskuussa 2019 Sassen luennoi Helsingin yliopistolla, kirjansa teemoja jatkokehittellen ja esitellen hätkäyttäviä faktatietoja nykymaailman monimitakaavaisista kasautumisprosesseista. Erityisesti johdannaismarkkinoiden räjähdysmäisen kasvun myötä finanssitalouden kokonaisvolyymi ylittää nykyään monikymmenkertaisesti reaalitaloutta kuvaavan globaalin vuosittaisen bruttokansantuotteen. Kiinteistöinvestoinneilla mitattuna 100 suurimmassa kaupungissa asuu 10 prosenttia maapallon väestöstä, mutta näiden keräämä potti kaikista kiinteistöinvestoinneista on yli kolme neljänestä.

Suoranaista epäuskoa osassa kuulijoita herätti se, että nykymuotoista ”rakenteellista spekulatiota” (ks. Logan & Molotch 2008) harjoittavat finanssijäitit usein seisottavat tyhjinä arvokohteissa sijaitsevia upouusia rakennuksiaan. Näennäisesti järjen-

vastaista ilmiötä selittää maa- ja kiinteistöomaisuuksien “arvopaperistaminen” osaksi spekulatiivisille tuotto-odotuksille rakentuvia instrumenttikittejuja, joissa kohteiden välittömät myynti- ja vuokratuotot voivat olla toissijaisia suhteessa kiinteistöportfolioiden välilliseen arvoon lainarahoitteisten lisäinvestointien vakuutena. Finanssikapitalismissa maa- ja kiinteistöomaisuudesta on kehkeytynyt yhä korostuneemmin asutuspulasta, kohoavista vuokrista, ulosotoista, hädöistä ja muista paikallisista haittavaikutuksista piittaamaton spekulatiivisen arvonmuodostuksen kohde.

Selvää on, että finanssialisaation maankäytöllisten ja sosiaalisten seurausten kartoittaminen eri maiden erikokoisissa kaupungeissa on eettisestäkin näkökulmasta erittäin ajankohtainen tutkimushaaste. Esimerkiksi Englannissa asuntojen myyntihinnasta nykyään keskimäärin jopa 70 prosenttia koostuu maanarvosta, kun taas taantuvilla alueilla Suomessakin monet kiinteistöt ovat kadottaneet (vaihto)arvonsa myyntikohteena tai vaikkapa remonttilainojen vakuutena. Globaalin finanssitalouden ja uusliberaalien politiikkaohjelmien talouskasvua, omaisuuden kasautumista ja eriarvoistumista kiihdyttävät vaikutukset vaihtelevat alueellisesti ja julkisen vallan politiikkatoimista riippuen. Erityisen kiinnostavaa luettavaa tässä suhteessa tarjoaa talousmaantieteilijä Brett Christophersin (2018a) kirja *The New Enclosure: The Appropriation of Public Land in Neoliberal Britain*. Teos avaa näkökulman ”kolossaaliseen omaisuuden siirtoon” Thatcherin aikakauden ja sen jälkeisessä brittiyhteiskunnassa, joka on koskenut julkisomisteisen maan myyntiä yksityiselle sektorille. Vuodesta 1979 alkaen 2 miljoonaa hehtaaria maata (n. 10 % Britannian maapinta-alasta) on yksityistetty kymmenissä tuhansissa eri maakaupoissa, joiden yhteenlaskettu arvo on noin 400 miljardia puntaa. Kyseessä on ylivertaisesti suurin Iso-Britanniassa koettu uusliberalistinen yksityistämisooperaatio,¹ jota on perusteltu muun muassa paikallishallintojen talousahdingolla ja etenkin talusteorioiden aksiomaattisella oletuksella julkisen maanomistuksen tehottomuudesta.

Ällistyttävää kyllä, tapahtunut maan yksityistämisaalto ei kuitenkaan ole laajalti brittikansalaisten tiedossa eikä ilmiötä ole systemaattisesti tutkittu ennen 2010-luvun loppua (Christophers 2018b). Selityksiä asialle etsiessään Christophers (2018a, 329) toteaa, että vielä 1970-luvulla voimissaan ollut maakysymysten tutkimus katosi Britanniasta ”pitkälti jälkiä jättämättä” (ks. Massey & Catalano 1978). Brittiläinen yhteiskunta-, alue- ja kaupunkitutkimus on viime vuosikymmenten aikana ollut niin lokaliteettitutkimuksen, kulttuurisen käänteen, ei-representationaalisen teorian kuin monen muun uuden tutkimussuuntauksen airut, mutta vähem-

1 Esimerkiksi Right to Buy -politiikkaohjelman (1980–) puitteissa myytyjen 1,5 miljoonan kunnallisen asunnon yhteenlaskettu myyntiarvo edustaa vain murto-osaa Christophersin (2018a) dokumentoimista maakaupoista julkiselta yksityiselle sektorille. Päinvastoin kuin julkisen maan yksityistämisaaltoa, Right to Buy -ohjelmaa ja sen sosiaalisia seurausvaikutuksia on tutkittu paljon ja kommentoitu ahkerasti brittimediassa.

män mairittelevaa sen kannalta on maanomistussuhteiden dramaattisen muutoksen tutkimatta jättäminen omalla maaperälläään.

Anne Haila oli urbaani maankorkoteoreetikko Suomessa aikana, jolloin maakysymys oli poissa yhteiskuntatieteellisestä muodista. Ehkä painokkaammin kuin kukaan muu alan kansainvälisesti tunnetuista tutkijoista Haila korosti maan erityispiirteitä ja tärkeyttä markkinoilla olevana hyödykkeenä ja tutkimuskohteena (Haila 1991; 2016; Christophers 2018a, 20). Nyt, Hailan poismenon jälkeen on entistäkin helpompi nähdä hänen nousukiitton päättyneen uransa malliesimerkkinä akateemiseen tutkimuksen itsenäisyyden tärkeydestä. Aidosti urauurtavia ja pidemmällä aikajänteellä tärkeytensä säilyttäviä tutkimus-avauksia ei synny, mikäli tieteentekoa ohjaa vain kapea instrumentalismi ja akateemisten muotivirtausten seuraaminen.

KIRJALLISUUS

- Christophers, B. (2018a). *The New Enclosure. The Appropriation of Public Land in Neoliberal Britain*. Verso, London.
- Christophers, B. (2018b). The biggest privatisation you've never heard of: land. *Guardian*, 14.3.2018. <<https://www.theguardian.com/commentisfree/2018/feb/08/biggest-privatisation-land-margaret-thatcher-britain-housing-crisis>>
- Haila, A. (1988). Land as a financial asset: The theory of urban rent as a mirror of economic transformation. *Antipode* 20:2, 79–101. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8330.1988.tb00170.x>
- Haila, A. (1991). Four types of investment in land and property. *International Journal of Urban and Regional Research* 15:3, 343–365. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2427.1991.tb00643.x>
- Haila, A. (2016). *Urban Land Rent. Singapore as a Property State*. Wiley-Blackwell, Chichester. <https://doi.org/10.1002/9781118882761>
- Logan, J. & Molotch, H. (2008). *Urban Fortunes. The Political Economy of Place*. 20th Anniversary Edition. University of California Press, Berkeley.
- Massey, D. & Catalano, A. (1978). *Capital and Land: Landownership by Capital in Great Britain*. Edward Arnold, London.
- Sassen, A. (2018; orig. 2014). *Karkottamisen logiikka. Brutaali ja monimutkainen maailmantalous*. Vastapaino, Tampere.
- Vuolteenaho, J. (2019). *Työn lopun kaupunki. Arjen maantiede, työttömyys ja kulttuurinen muutos*. Nordia Geographical Publications 30:3.